

RIJEKA DRAVA I NJEZINA PRITOKA MURA KAO ZAVIČAJNE, GRANIČNE I MITSKE VODE U TRADICIJSKOM PJESNIŠTVU MEĐIMURJA I SUSJEDNIH KAJKAVSKIH PODRUČJA

THE DRAVA RIVER AND THE MURA AFFLUENT AS A HOMELAND, BARRIER AND MYTHICAL WATERS OF THE MEĐIMURJE AND THE VICINAL KAJKAVIAN TRADITIONAL POETRY

Lidija BAJUK

Institut za etnologiju i folkloristiku

Zagreb

lidija@ief.hr

Primljeno/Received: 15. 3. 2017.

Prihvaćeno/Accepted: 5. 6. 2017.

Pregledni rad/Review

UDK/UDC 821.163.42'282-1

398.8(497.5-17)

SAŽETAK

Rijeka Drava i njezina pritoka Mura opjevani su motivi kajkavskih tradicijskih pjesama Međimurja, Podravine i Hrvatskog zagorja. One predstavljaju stvarne zavičajne rijeke koje su istodobno i fizička razdjelnica i komunikacijski put, od kojih se istodobno i zazire i živi. Katkad opjevane kao mitske vode između stvarnoga i onostranog svijeta, nisu izrijekom imenovane. Tajanstvene močvare, mora, rijeke, jezera, bezdani i zdenci, oko kojih se kreću božanstva ili nadnaravna bića, svjedoče o povijesnom susretanju i prožimanju hrvatske pretkršćanske i kršćanske duhovnosti.

Ključne riječi: Drava i Mura, tradicijsko kajkavsko pjesništvo, zavičajna, granična i mitska voda, nadnaravne vodene pojave

Key words: Drava and Mura, Kaikavian traditional poetry, homeland, barrier and mythical water, supernatural water phenomena

Na temelju uvida u zabilježene tradicijske napjeve Međimurja, Podravine i Hrvatskog zagorja hrvatskog etnomuzikologa Vinka Žganca i etnokoreologa Ivana Ivančana, od kojih su brojni varijantni napjevi, nevelik je broj onih koje izrijekom spominju stvarne vode stajaćice i tekućice tih hrvatskih kajkavskih područja. Čak i kad pjevaju o zavičaju, uglavnom tematiziraju dom, vrt, selo, polje, livadu i šumu.

Zbog straha od poplavnih rijekā (Obadić 2007: 317-318) i nezdravoga močvarnog okoliša riječne »stajaće vode« (Leskovec 2012: 70), stanovništvo nije živjelo u neposrednoj blizini rijeke Drave i njezine pritoke Mure (Obadić 2007: 317), pa su se narodni pjesnici nadahnjivali kopnom i nebeskim svodom, a tek u manjoj mjeri potocima i ograđenim zdencima iz kojih se voda crpila za vlastite potrebe.

O pol noći dimo dojdem, doma nikoga ne n'em, / samo zvezdice vu zraku / ke mi lepo igraju. / Tu m' je kriva moja majka, / koja me je rodila. / Bole da me bila ona / malog v Muru hitila, / kaj nej imal ovo žalost / koju moram trpeti, / vu cvetučoj lepoj dobi / prez me drage živeti. (Jurčev, Žganec 1992: br. 37)

Z međimurski zdenci hladna voda zvira, / šej, de si fnoga draga sozne joči spira. / Ftice vu zraku, najte popevati, / šej, već mi pomorite dragoga iskati! / Mojega dragoga lefko je poznati, / šej, moj vam dragi ima lepe črne joči. (Donji Vidovec, Hranjec i Novak 2014: 23)

Slika 1. Poplava 1965. godine, Kotoriba

Slika 2. Zdenec, Okrugli Vrh

Tradicijski stihovi o *virovitoj Muri* ili *hitroj Dravi*, uglavnom novijeg postanja, pjevaju o nesretnim događajima (utapljanju, umorstvima).

Katice, kčeri jedina, / ne idi blizu potoka, / nemoj se tamo igrati! / Potok je hladan i dubok, / mogla bi lako opasti / u potok hladan i dubok. / Katica majku ne sluša, ide se igrat k potoku. / Nožica joj se omakla, / u vodu hladnu opala. / Plakala jadona majčica / za svoju kčeri jedinu. (Bikovec, Žganec 1952: br. 663 g. II)

Junak 'dišel vu vojnu, stavil domaj Katicu, lepu vrtnu ružicu. / Dugo, kratko! Kato, Katica, lepa vrtna ružica! Dugo, kratko! / Junak došel iz vojne, nije našel Katice. / ... / »Draga moja mamica, 'de je moja Katica?« / ... / »V zdenec ti je opala, z ribicom se stvorila.« / ... / Junak zmeknul sabljicu, 'tsekul majki glavicu: / ... / »Vmorila si mile dva, ja bum vmoril tretjega!« / ... (Dekanovec, Žganec 1916: br. 30)

No, najzastupljenija je poetska predodžba fizičke prepreke *globoke vodice*, koja razdvaja pojedinca od lokalne zajednice, porodice ili drage osobe. Kada je zbog odlaska u rat ili »trbuhom za kruhom« u domoljubnim pjesmama zavičaj omeđen ili premrežen vodama opjevan iz ptičje perspektive, autor-pjevač se poistovjećuje s pticom selicom koja se, prelijećući ogromne udaljenosti, redovito vraća u svoje gnijezdo.

Međimorje slavno, / kak si lepo ravno! / Od mađarske strani tiho teče Mura, / ki z Dobrave ide do nje jedna vura. / Od horvacke strani bistra leti Drava, / na kojem praf bregu najde se Dobrava. (Prelog, Žganec 1990: br. 3)

Da bi ja preplaval Muru i Dravicu, kaj si ja pogledal dragu grličicu. / Kad kre Međimorja tečeš mi Dravica, / poveč kak mi živi draga gerličica? / Lepo mi pozdravi Međimorsko polje, / poveč moji dragi, da je meni bolje! / Ja sam ti vu gradu, v Petervaradinu, / poveč gerličici, da bum došel dimo! (Dekanovec, Žganec 1924: br. 137)

Slika 3. Rijeka Drava iz ptičje perspektive

Šumica zelena, podaj meni hlada, / gde me bu čakala moja mila draga! / Gde me bu čekala, sebi previjala, / k sebi previjala, kaj najlepše znala. / Kušnul bi ti lica, draga grličica, / ali da med nami teče globoka vodica. / Globoka vodica i turobno pole, / da ja nemrem videt' belo lice tvoje. / Belo lice tvoje i tve črne oči, / za koje ja sanjam vu dne i vu noči. / Tvoje črne oči mene nazad meču, / tva črlena vusta mene v srcu peču. / Murica, Dravica, globoka vodica, / nemrem si pomoči, draga grličica! / Listek bi ti pisal, al' ga šteti ne znaš, / drugi bi ga šteli, našu ljubav znali. (Jurčevac, Žganec 2002: br. 64)

Pod zavičajnim okriljem, od druge polovine 19. st. opismenjen darovit pjesnik počinje pjevati o sebi u prvom licu jednine¹ – protjecanje imenovane rijeke suodnoseći s prolaznošću života, riblju nemuštoš s kontemplacijom, veličinu rijeke s veličinom ljubavi.

Dober večer, grličica, ti želim, / dve tri rečke od ljubavi ti povem! / ... / Ljubimo se, ljubimo se, grlica, / dok nam teče Mura i ta Dravica! / Da nam na bo tekla Mura, Dravica, / na bomo se mi ljubili, grlica. (Donji Kraljevec, Žganec 2002: br. 48)

Ribica mi plava, / sveta premišlja, / tak i saki mladi junak, / koj' si zbira para, / on si premišlja, sam sebe bantuje, / tak da njegvo mlado telo / nigdi ne miruje... (Sveta Marija, Žganec 2002: br. 45)

»Golobek ljubljani, kaj si mi tak tužen, / morti očes biti od mene razdružen?« / »Vidiš, draga, vidiš, kakve su žalosti, / da ti nemrem z perom spisati zadosti.« / »Golobek ljubljani, klinčec moj črleni, / ja sam ti ne kriva kaj smo razdruženi. / Golubek ljubljani, ali se zmišljuješ, / da ti moje srce i denes bantuješ? / De su ona leta da smo se ljubili? / Radost i veselje jesmo skupa meli. / Ovo ti je, golob, ljubav moja cela, / daj si mogla zeti srce z tvega tela!« / »Vidim, draga, vidim, da me i ve ljubiš, / al' da vnoge dneve prez ljubavi gubiš. / Da bi imel tinte kaj je Mure, Drave, / beloga papera kaj lista i trave, / beloga papera kaj lista i trave, / izda ne bi spisal ljubav svoje drage!« (Dekanovec, Andrašec u Žganec 1924: br. 176)

U potrazi za skrovitijim mjestom, zaljubljeni par krišom se udaljava od znatiželjne seoske patrijarhalne zajednice i utočište pronalazi na samotnoj riječnoj obali.

¹ O tome opširnije u "Hrvatski tradicijski napjevi Međimurja na tragu Havelockovih kognitivno-lingvističkih koncepata" L. Bajuk (*Anafora – časopis za znanost o književnosti*, 2014., 1/1: 13-35)

Slika 4. Zvonimir Dolenc: *Riba na otoku* (3S)

Slika 6. Franjo Ruzman Brko: *Pralja*

Slika 5. Ivan Bermanec: *Krivolov* (ulje na platnu)

Murščak, Murščak, log zeleni, / de si, golub, moj lubleni? / Ja ga loga dam poseči, / kaj bom vidla, golob, de si!... (Štrukovec, Žganec 2002: br. 135)

»Preko Drave grmljavica, al' me čuješ, grličica?« / »Čujem, čujem i tugujem, / za te, dragi se zmišljujem.« / Posred Drave jedna voha, / za nju se prijela sneha. / Zmeknula se šiba z vode: / »Oj, snešica, kaj ve bode? / Oj, snešica, kaj ve bode, od nas dveju pesem bode! / Celo selo znalo bode, / i to malo Međimorje!« (Sveta Marija, Žganec 1924: br. 494)

Slaveći skroman seoski život i trijumf čovjeka nad elementarnim ćudima prirode, seoski ribiči pjesmom svjedoče o ribarstvu i riječnome ribljem svijetu, seljanke o ručnoj preradbi tekstilnih biljaka i pranju rublja u riječnim rukavcima, vodeničari o riječnim i potočnim vodenicama, ispirajući riječnog zlata o čunovima, skelari o skelama, očevici o prvom parobrodu.

...Pitam tebe, srce moje, / kaj si ovak žalosno? / Mort je tebi za 'ne ribe / ke po vodi plavajo? / Naj plavajo kak očuju, vre vu mreže dojdeju. (Mačkovec, Žganec 1992: br. 180)

Zašla sneha flake prati / žmehko joj na vodi stati. / Kak buš flake prala, kaj neš vu vodi stala?... (Jarek-Gornjaki, Žganec 1952: br. 335)

Tam pri našoj staroj Muri, tam ti nekaj viek šlafuri. / (Hopsa, hupasa, hupaj, dija, da!) / Tam pri našoj staroj Muri, brodar ognja rano kuri. / ... / Ober Mure pivak lieče, / stari melin pak klepeče. / ... / Tam po Muri čunek plava, / vu njem zlatar premišljava. / ... / Kaj je v Muri, naj buo vaše, / kaj na bregu, naj buo naše! / ... / Tam po našoj staroj Muri, / viek se zduvaju mahuri. / ... (Dekanovec, Andrašec u Božić 1981: 16)

Slika 8. Dravski zlatar, Donji Vidovec

Slika 7. Čon i riječni melin, Žabnik

Brod kre brega si počiva, / brodar v kući vina vživa. / Voda na breg slape meče, / brodar v kući ribe peče. / Mi čekamo prek tri vure, / da preteklo čuda Mure. / Hodi brodar po nas ljudi, / na bregu nas čuda ljudi! / Brodar dene ključ na teme, / de ga leži žena zeme. / Da si zeme na funt soli, / kaj ne budu tak v nevoli. (Podturen, Žganec 1924: br. 294)

Vu Dobravi pripečenje ovo: / šif je došel prvi put na novo, / vu jezeru osemsto i / osem-deset petom ljetu. / Vender ga je sim pustila Drava, / vu ktoru ovem jako mala, / ve prvi put ova voda / nosila je parobroda. / Po horvatski parobrod se zove, / došel je gljet okoljice ove, / z imenom je Oto zvani, / ovd i išče ne bil poznani. / I matrosi ki su ondi bilji, / na dar brengo vina su dobilji / i cigare k tomu fine, / koje zovu se Vorđine. (Donja Dubrava, 2012: http)

Kad pjevaju o starim riječnim tokovima i suvremenim plovilima, oni svjedoče o premještanju toka rijeka uzrokovanih prirodnim i antropogenim utjecajima (Obadić 2007: 305). Tradicijska znanja generacijski usmenim putem prenošena unutar seoskih zadružnih porodicā i između njih, zahvaljujući razmjeni ideja i dobara područja razdvojenih rijekama postupno se nadograđuju novim spoznajama. Pod okriljem razvoja obrtništva, gradova, trgovine i riječnog prometa od 13., a intenzivnije od 18. stoljeća (Obadić 2007: 307-308), celovske udruge pojedine patrone i tradicijske napjeve proglašavaju svojim zaštitnim znakom, primjerice preloški čizmarski ceh napjeve »Očeš, čerka, ti kovača« i »Drobno, male-no«, a mlinarski ceh mitološki napjev »Zvira voda« (Žganec 1990: 196-197).

Zvira voda iz kamena, / hladna studena. / rasti, ruža, iz korena, / lepa, črlena! / Divojčica ruže brala, / pak je zaspala. / Polek jahal mladi junak, / stiha ju budi: / »Stani gori, divojčica, / 'el si zaspala? / Ruže su ti povehnule, / ke si nabrala. / Dečki su se oženili, / ke si ljubila. / Se su dekle zamuš 'tišle, / ke si imela.« / »Naj se žene, naj se žene, / dok se

Slika 9. Mladen Palić: *Brod na Muri* (akril)

Slika 10. Brod na Muri, Žabnik

Slika 11. Crtež parobroda iz 1818. godine, Bratislava

Slika 12. Dragutin Šafar: *Robovi Drave* (ulje na platnu)

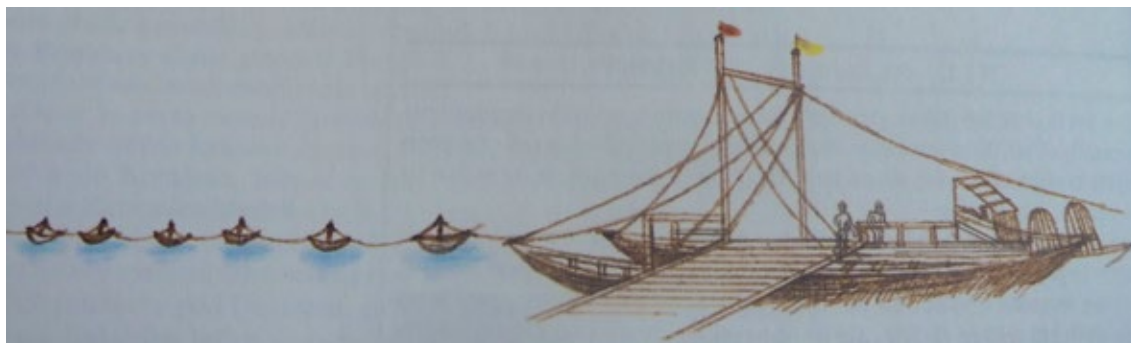
z'ožene! / Naj se ljube, naj se ljube, / dok se poljube! / Ja sam itak divojčica, / Rajnerova kći. / Ljubila bum ja mesara, / ki je črleni.« (Kotoriba, Žganec 1916: br. 8)

Opjevani nekadašnji prijelaz preko rijeke pješice po ledu, plitkim gazovima *brodima* i drvenim *mostima* te opjevani prijevoz drvenim skelama *brodima* i sustavom povezanih plovila *pontoncima* (Obadić 2007: 307, 316), svjedočanstvo su o postupnom oblikovanju stalnih naselja iz privremenih stočarskih i poljoprivrednih *konakof* na povišenim, ocjeditim i iskrčenim dravskim gredama (Cik 2012: http) i o izraženijoj socijalno-gospodarskoj suradnji između lokalnog stanovništva susjednih područja od 19. stoljeća.

Raca plava po Dravi, / korpu nese na glavi. / Videl sam te na brodu, / poznal sam te po hodu. / Videl sam te v gorica, / poznal sam te po špicaj. (Prelog, Žganec 1992: br. 40)

Išli jesmo preko Drave, / de su pasli naše krave, i juhuj, / pak smo zeli sobom dude, / da nam još kaj lepše bude, i juhuj! (Petrijanec, Žganec 1952: br. 382)

Međutim, učestali poetski motivi *globokoga/širokoga, črlenoga/krvavoga, sinjega, sivog* ili *črnog morja* ukazuju na drevnost pjesama koje o stvarnom životu pjevaju tek zahvaljujući novijoj reinterpretaciji njihovih mitskih predodžaba i kontinuitetu njihova izvođenja u godišnjim i životnim obredno-običajnim praksama (Belaj 1998: 143).

Slika 13. Prikaz prijenosa robe nizom lađa u 18. stoljeću, Bratislava

Slika 14. Stanko Padarić: *Žabnički mostek* (ulje na platnju)

Šetala se Marija / gori, doli uz morje. / Tak dugo se je šetala / dok je našla brodare. / Vozite me, brodari, / mene, mojga sineka!« / »Mi bi tebe vozili, / da si nam ti Marija. / Ti nam nisi Marija, / ti si nam tuja žena!« / »Dobro, dobro, brodari, / da vam nisam Marija!« / Obrnila se je na stran, / milo se je splakala. / Vrizala je šibe tri, / lipe šibe liskove. / Šiknila je po morju, / morje se rezlivalo, / za njom se zalivalo: / »Vište, vište, brodari, / da sam vam ja Marija, / da sam vam ja Marija, / da nisam tuja žena!« (Ključ, Žganec 1952: 212 b.)

Hoj, starina, starina, tri si kćerke shranila, / tri si čerke shranila, se tri još udavala! / Prvu si udavala vu tu černu goricu, / drugu si udavala vu krvavo to morje, / treću si udavala vu rumeno polje. / »Kaj je tebi, čerka ma, vu te černe gore?« / »Dobro meni, mamica, budi bogu hvala, / v jutro sam se stajala, v suzice se vmivala, / v suzice se vmivala, v bukov listek brisala.« / »Kak je tebi, čerka ma, vu krvavem tom morju?« / »Dobro meni, mamica, budi bogu hvala, / v jutro sam se stajala, v vodice se vmivala, / v vodice se vmivala, v obrisač se brisala.« / »Kaj je tebi, čerka ma, vu tem ravnem polju?« / »Dobro meni, mamica, budi bogu hvala, / v jutro sem se stajala v vinčeku se vmivala, / v vinčeku se vmivala, v svilni rubec brisala.« (Selnica, Žganec 1950: 447)

Zletel mi je ftiček, te drobni slaviček. / »Leti, ftiček, leti, na moje obloke, / ja bum tebi lecal svakojačke lecke, / svakojačke lecke, pisane krletke. / Nutri bum ti lecal beiloga cukora, / beiloga cukora i črleno vince.« / »Vera, ne bum letel na tvoje obloke: / bi mi tvoje dekle z mene perje vlekla, / bi mi tvoji slugi kluneka poskubli. / Nego bum si letel k črle-nomu morju. / Jako budem lačen, peiska se nazoblem, / jako budem žejen, morja se napi-jem. / Jonda bum si letel vu goru visoku, / vu goru visoku, na kitu zelenu.« (Mursko Sre-dišće, Žganec 1990: br. 53)

Sam se Ivo po moru vozio, / sam se vozio, sam boga molio: / »Da su meni oči sokolove / i još k tomu krila labudova, / preletel bi preko sinjeg mora, / pa bi videl kuda vojska spada!« / Vojska spada ispod Carigrada. (Hampovica, Ivančan 1989: 234)

Slika 15. Palača plemićke obitelji Zrinski, Čakovec

Naime, etimologija tih motiva u vezi je s močvarnim okruženjem i močvarnom povijesnom postojbinom Hrvata (Katičić 2008: 68), no katkad ih zamjenjuju motivi (ne)imenovanog *jezera*², *bistrog izvora* ili *bistre vode*, također mitološkog predznaka.

(O, Jelo, Jelice!) Pod jezerom beli grad. / ...Vu gradu su palače, / ...vu palači beli stol, / ...kolo stola klupčice, / ...na njih sede divojke, / ...dobro švelo šivala. / ...Svilom bi mu šivala, / ...s kuprivom bi punila, / ...daj bi znala, videla, / ...da me stari dopane. / ...S konci bi mu šivala, / ...zlatom bi mu punila, / ...daj bi znala, videla, / ...da me mladi dopane. (Kotoriba, Žganec 1916: br. 1)

Grad se beli onkraj Balatina, / sunaj, naj, sunaj, naj, / grad se beli onkraj Balatina. / Kre grada se sive ovce pasu, sunaj naj, sunaj naj, / kre grada se sive ovce pasu. / Nje mi zvrća mlada devojčica, / sunaj, naj, sunaj naj, / nje mi zvrća mlada devojčica. / Nje mi zvrća, veselo popeva, / sunaj, naj, sunaj, naj, / nje mi zvrća, veselo popeva: / »Imam braca, imam i dragoga, / sunaj, naj, sunaj, naj, / imam braca, imam i dragoga!« / Nju mi sluša kral Matijaš z grada, / sunaj, naj, sunaj, naj, / nju mi sluša kral Matijaš z grada. / Nju mi sluša, pak ju glasno pita, / sunaj, naj, sunaj, naj, / nju mi sluša, pak ju glasno pita: / »Ej, koliko bi za koga dala, / sunaj, naj, sunaj, naj, / ej, koliko bi za koga dala?« / »Za braca bi črne oči dala, / sunaj, naj, sunaj, naj, / za braca bi črne oči dala, / za dragoga vu črnu zemlicu, / sunaj, naj, sunaj, naj, / za dragoga vu črnu zemlicu!« (Sveta Marija, Žganec 1921: br. 77)

Izvir-voda izvirala, / nasred polja uzbacala: / »Oj, divojka, Međimurka, / de si vodu zajimala?« / Usred polja, pod hrastičom, / de opala mlada rosa. / Jo mi piju trudni konji.« / »Kam hodili trudni konji?« / »Nadaleko po nevestu. / Kak velika ta nevesta? / Nit' velika, nit' malika: / star' mu očku do pojasa, / staroj majki do žalosti, / svemu ljubi do srdnosti.« (Jurketinec, Žganec 1952: br. 374)

O vremenu doseljavanja i pokrštavanja pretkršćanskih Hrvata svjedoče slavenska arheološka nalazišta iz ranoga srednjeg vijeka u Međimurju (Čakovec, Šenkovec, Nedelišće, Cirkovljan, Sv. Juraj u Trnju, Prelog), Podravini (Veliki Bukovec, Torčec, Đelekovec, Đurđevac, Kloštar Podravski) i Hrvatskom zagorju (Krapina, Lohor, Belec, Oštrc, Šemovec).

Usporedno s napuštanjem pretkršćanske obredno-običajne prakse, poetski motiv neimenovane vode postupno se u varijantnim napjevima izjednačava sa stvarnom, imenovanom vodom.

² Žitelji u dolini rijeke Bednje, pritoke Drave, močvaru su zvali *jezere* (Obadić 2007: 320).

Slika 16. Izletište Zelengaj, Goričan

Slika 17. Slavenska ogrlica, Šenkovec

Lepa moja gorica zelena / po njoj teče vodica ledena, / na njoj plovi lađa okovana. / Vu njoj vozi trides't djevojaka, / a med' njimi bratec i sestrica. / Bratec spava, sestrica našvava. / Sestra braca iglicom bođala: / »Ustaj, bratec, dvorovi goriju!« / »Naj goriju, daj bog, da zgoriju!« (Selnica kod Belca, Žganec 1952: br. 390)

Sestra braca z iglicom budila: / »Ustaj, bratec, gradi ti goriju!« / »Naj goriju, bog daj, izgoreli!« / Rasla trava, trava detelina, / jo mi žela gizdava divojka, / zlatnim srpom, z belimi rukami. / Kaj nažela pred konjiče dela: / »Pite, jete, mojga braca konji, / zutra bote daoko putovali, / čez tri gore, gore su visoke, / kaj ne more zajec preskakati, / kom bi mogel konjič prejahati. / Čez tri pole, pole su široke, / kaj ne more ftica preleteti, / kom bi mogel konjič prejahati. / Čez tri vode, vode su gliboke, / kaj ne more ripca preplavati, / kom bi mogel konjič prejahati.« (Krajiska Ves, Žganec 1952: br. 283 d. I)

Kiša pada, to ti je navada. / Neka pada, to ji je navada. / Sava pelja sanko okovana, / Mura pelja drevlje i kamenje. / Bratec spava, sestra našivava. / Sestra brata s iglicom budi: / »Ustaj bratec, gradi ti goriju!« / »Naj goriju, bog daj, pogoreli!« (Krajiska ves, Žganec 1952: br. 283 d. II)

Teči, teči bistra voda, / ka se zoveš Sava. / Po njoj plovi šajka lađa, / srebrom okovana. / Vu njoj stoji divojčica, / tenka i visoka. / Bregom jaše mlad katana, / srce mu se kala. / »Bog daj, Bog da, divojčica, / kaj bi moja bila!« / »Daj bi znala, daj bi znala, / kaj bi tvoja bila, / šikom bi se opasala, / kaj bi tenša bila, / na prste bi postajala, / kaj bi vekša bila, / z mliekom bi se izmivala, / kaj bi lepša bila!« (Kotoriba, Žganec 1916: br. 45)

Dve su se, dve vode skupa stale. / Prva Drava, a druga je Sava. / Drava nosi drevce i kamence, / Sava nosi šujku okovanu, / a vu šujku devojčicu mladu: / »Devojčica, imaš koga svega?« / »Imam svega brata rođenoga, / imam ' tomu dragog ljubljenoga. / Bratac mi je na vojnu pošau, / dragi mi je kod kuće ostau, / al' me mladu sasvim pozabiu. / Majka mi je robje spakovala, / da se budem z drugim ja venčala.« (Vidovec, Žganec 1952: br. 400)

Slika 18. Mladenci u kočiji, Čakovec

Teče, teče Sava, Drava, / išče dalje luba moja. / Ja si nejdem nigdar po njo, / ja si pošlem vse katane, / vse katane vse zebrane, / vse katane vse zebrane, / vse zebrane same mlade. / Kak so blizu dojahali, / s puškicami pocilali, / s puškicami pocilali, / sabljicami pomahali, / s ostrigami pocvenkali, / luba se je prestrašila. / Ne boj mi se, luba moja, / ne bom t' peljal v čerņu goru, / neg te bodem v ravno polje, / ravno polje Medjimorje, / kud junaki v igru hode, / kud divojke v kolo hode! (Varaždinske Toplice, Žganec 1950: br. 88)

Riječ je o natruhama slavenskih kozmogonijskih predodžaba dunajske vode razdjelnice između ovostranosti i onostranosti u izvanliturgijskim ophodnim i svadbenim napjevima (Belaj 2014: 53-54).

Zorja, moja, zorja, ne delaj mi dana, / ne delaj mi dana, ne zidaj mi dana, / da svomu dragomu košulju zešijem. / Na nju si prišijem tri rože rumene. / Prva roža bila oček i majkica, / druga roža bila o moj mili dragi, / tretja roža bila taj mladi mladenec. / »Oj, vi svi vojaki peški mašerate, / a moj mili dragi vranca konja jaše! / Oj, vi tri junaki, oj, vi tri husari, / jeste li vi vidli moga, oj, dragoga?« / »Če smoga se vidli, nesmo ga poznali.« / »Oj, vi tri junaki ' ježevi opanki, / moga, oj, dragoga saki lahko pozna - / - o, moj dragi

Slika 19. Rekonstrukcija međimurskih svatof, HKUD Goričan

Slika 20. Cvjetni motiv na *tibet-ropcu*, Etno-zbirka Marije Šavora, Donji Kraljevec

nosi čizme z ostrugami!« / »Njegve žute lasi na dunajskem bregu / vetrek prepuhava, deždek prešprijava. / Njegva rebra jesu na dunajskem bregu, / na dunajskem bregu vrane rastergale. / Njegva kuna kapa po Dunaju plava. / Turski harambaša njegovu sablju paše, / svetlu sablju paše, vrana konja jaše.« (donje Zagorje, Žganec 1950: br. 147)

Spravlajte se, divojčice, / prek Dunaja po ružice! / Se so ruže potonole, / samo jedna zaostala. / I druga se poprijela, / i treća se zadržala / za junačko belo telo, / za junačko, divojačko. / Izvor-voda izvivala, / 'spod korena bukovoga, / ispod lista lipovoga. / »Podaj, meni, majko, lađo!« / »Čekaj, čerka, do nedeljke, / dok bo lađa dodelana / i veselca posrebrebra!« (ivanjsko kolo, Gornja Podravina, Ivančan 1989: 66)

Pitala su dečica je l' bo skorom Svečnica. / Bode, bode Svečnica, kad se sinek narodi. / Zela ga je na rokaj, nesla ga je v dalečaj, / črez to pole široko, črez to vodo gliboko, / črez to vodo gliboko, ej, na tu goru visoku... (Štrukovec, Žganec 1990: br. 138)

Pijte, ječte, moji vraci konji, / kaj pojdemo dalko po divojku. / Črez te gore, gore su visoke, / da ju nebre tica preleteti. / Čez to polje, polje je široko, / da je nebre kosec prekositi. / Črez te šume, šume su velike, / da je nebre jelen prebežati. / Črez te vode, vode su globoke, / da je nebre riba preplivati. (svadbeno kolo, Podturen, Žganec 1924: br. 600)

Ivek sinek se je ženil za života majkinoga. / Takšu ljubiu si je iskal, ka bi znala svilu presti. / Iskal ju je, našel ju je prik Dunaja globokega. / Da su svati po nju išli, se su črešnje, višnje cvele... (svadbena pjesma, Žganec 1924: br. 233)

Zagrobnu vodu, poznatu i drevnim Sumeranima (Barentine 2016: 101), navodno premošćuje zamišljeno vodoravno položeno *stablo svijeta*, zemaljsko-nebeski *most* – dnevna duga ili noćna galaktika Mliječni put – po kojem u predajama kroče reinterpretirana slavenska božanstva (Kolman-Rukavina i Mandić 1961: 31, 33).

Šetal se Ivan po zlatem mostu. / Na Ivanu je zlato znamenje. / Soprti i Deva Marija. / Na Ivanu... / V rokaj si nese sina Ježuša. / ... / »Krsti mi, Ivo, sina Ježuša!« / ... / »Kak bi ga krstil: sam sam ne kršćen?! / ... / Nesam se vučil decu krstiti. / ... / Neg sam se vučil s kosom kositi. / ... / S kosom kositi, konje sedlati. / ... / Konje sedlati, dalko jahati. / ... / Čez gore visoke, čez vode globoke.«... (Kotoriba, Žganec 1916: br. 6)

Slika 21. Vuzmeno *kotoripsko kolo*, KUD Kotoriba

Eja dunda eja, 'el je trden taj vaš most, eja dunda eja! / Trden, trden kak kamen. / Puštajte nas čez njega! / Koj' dara dajete? / Crnooku djevojku. (Kloštar Podravski, Ivančan 1989: br. 43)

Zazivajući ih, slaveći i oponašajući u sveto godišnje i inicijacijsko životno doba, smrtnik sebi i svojoj porodici nastoji osigurati imanje, boljitak i dugovječnost. Rasprostranjenost varijantnih pjesama manjega melodijskog opsega, sličnih motiva i srodnih ritamskih obrazaca, koje su se još sredinom 20. st. pjevale uglavnom u *kolu*, upućuju na njihovo zajedničko, novogodišnje (uskršno, ivanjsko i božićno) plesno ishodište na kulturnim plesalištima *igriščima*, nerijetko pokraj vode (Belaj 1998: 70).

Tri divojke kolo vode, / kolo vode i kraj vode. / Oj, rumena šipkovina, / ja sem tebi povedala, / da ne rasteš kre ognjišča, / kre ognjišča, kre kresišča, / gdje divojke kolo vode, / kolo vode i sprovode. / One će te potrgati / i na prsa nametati, / i gde dečki kolo vode, / kolo vode i sprovode. / Oni će te potrgati, / za škrlake nametati. (Gotalovo, Balog 2011: 330)

A s tim u vezi i na njihov mitsko-motivski repertoar (stablo svijeta, voda razdjelnica, kameni ili zlatni most, podvodni bijeli grad, udavača biljarica, udavača vezilja, apotropijski vez, ženik konjanik, ženik nekršćanin, blizanački incestni par, krijes, kolo) i političku povjesnicu (Hrvati kao šajkači, konjanici i ratnici, pokršteni Hrvati u borbi protiv Bizanta, Hrvati u borbama s Osmanlijama). Zbog pokršta-

Slika 22. Zvonko Krancelbinder: *Sv. Mihael se bori s pozojom*, Mura-Drava

vanja i kristijanizacije, pretkršćanski obredni napjevi su se ili odbacivali ili prilagođavali. Postupno preoblikovani u svjetovne moralističke, ljubavne i refleksivne napjeve, opstali su upravo zahvaljujući interpretacijskoj prilagodbi mitskog okoliša u poznat ambijent i mitskih likova u stvarne povijesne ili suvremene osobnosti.

U fantastičnim predajama i lokalnoj hidronimiji još odjekuju razgrađeni stihovani narativi o slavenskim onostrano-zimskim vodenim obitavalištima pticā selicā (Katičić 2011: 165). Navodno su s njima povezani nepresušni zmijsko-zmajski virovi, jame i zdenci, u kojima žive vrtložni *Vūliman* i jaki *vode(n)jaki* te podređeni im utapljujući

Slika 23. Jama Morsko oko, Pernjak kod Svetog Urbana

(*vu*)*topleniki* (Međimurje, Podravina) i močvarni *grabari* (Podravina), labuđe *vile vodenice* (Podravina) ili sablasne *vodanojke* (Međimurje) i *vodenkinje* (Podravina), iz kojih gmižu ili uzlijeću ribovilne *dekle*, zjakasti *pozoji* (Međimurje, Podravina), proždrljivi *pojzije*, *žrtene zmije* (Podravina) i kolovrtne *kače* (Hrvatsko zagorje). Njihov višestoljetni podzemni san (npr. Morsko oko, Vražje oko, Fizdeš, Pezdelo, Čičanjska jama i Krbolja u Međimurju; Pozojova graba, Mrtvica, Krbuljin i Stari Virki u Podravini; Vražja peč, Črne mlake i Trakošćansko jezero u Hrvatskom zagorju) mogu prekinuti *pop*, *dijak grabancijaš*, *negromant*, *meštar*, *patron* i plemeniti Poza(j)ić, drevnim nasljeđem osposobljeni u naročite postupke zatiranja krivovjernih pogana i njihovih panteona.

Tri su tice golubice / goru obletele. / (Crna gora, mila moja, / goru obletele.) / Nigder nesu ništa našle, / drveca nit' kamenca. / (...) / Samo jedan, smo jedan / javorek zeleni. (...) / Pod javorem, pod javorem / zdenčec ograjeni. / (...) / Iz zdenčeca, iz zdenčeca / tri tice zletele. / Prva veli, prva veli: / »Ta ni voda dobra!« / Druga veli, druga veli: / »Ta je voda slana!« / Treća veli, treća veli: / »Ta je voda dobra!« (Jertovec, Žganec 19952: br. 481 b.)

Tri su ftice goru obletele, / gde ga nega drevca, nit' kamenca, / samo jeje jan javor zeleni. / Pod njim sedi ružica divojka, / ona mi je tenku svilu prela. / Nju mi jeje žeja primorila, / išla ona vode hladne iskat. / Našla ona zdenca ograjenca, / štela piti one hladne vode. / Njoj mi viknu junak iz planine: / »Ne pij, ne pij, ružica divojka, / z toga zdenca, zdenca ograjenca, / koga jesu vile ogradile!« / »Či ga jesu vile ogradile, / zato nisu vodu ostvarile!« / Ne marala, neg' je samo pila. / Ona pila, postala je vila. / Njoj mi vikne junak iz planine: / »Vidiš, vidiš, ružica divojka, / da nej pila, nej postala vila! / Jesi pila, postala si vila.« (Podturen, Žganec 1990: br.69)

»Večer, dober večer, moja stara majka, / de je tu noć spala ta vaša devojka?« / »Dišla ti je, dišla, na zdenec po vodu.« / Ona je začula konjića hrzati, / konjića hrzati, junaka plakati: / »Ne beži, ne beži, neg mi cape reži, / neg mi cape reži, pa mi glavu veži! / Ako ja ozdravim, nigdar te ne 'stavim, / ako ti ja hmerjem, konjića ti 'stavim!« / Zbiralala mu vračtva, sake fele jačka. / Prvo mu zeberala gde sunce ishaja: / ono zdalka bilo, nikaj ne hasnilo. / Drugo mu zeberala gde sunce zahaja: / ono zdalka bilo, nikaj ne hasnilo. / Tretje mu zeberala od sivoga morja: / ovo zbliza bilo, ovo je hasnilo. / Junak je ozdravil, devojku je 'stavil.« / Ne veruj, devojka, mladomu junaku! / Junačka t' je vera kak potrta zdela: / kamo veter z vehom, ta i junak z verom, / kam jesenski listek, ta junačka misel! (Međimurje, Žganec 1950: 413-414)

Slika 24. Božica Irida na grčkoj poštanskoj marki

Slika 25. Kajkavska *lel(j)ija*, *l(j)el(j)uja divlja*, *pospana dekla* ili *sabl(j)ica* (lat. *Iris croatica*)

Antičkome grčkom panteonu pripada krilata božica Eiris/Irida/Iris, prethodnica (ark)anđela, koja pomoću dúge morskom vodom puni oblake i pomoću svjetla ljudima prenosi božanske poruke. Njezino ime doslovno znači 'nebesko oko' i 'glasnica'. Uspavljujuća voda iz rijeke Stiks u njezinom vrču omogućuje vječni počinak i sprovođenje ženskih duša na zagrobna Elizejska polja.³ Mogući joj je spomen antička voda zaklinjanja Iris/Irida (Srejović i Cermanović Kuzmanović: 1979: 169), današnja turska rijeka Yeşilirmak⁴.

Obitavalište latvijske poganske božice Dekle također je vodeno (Katičić 2011: 49). Poganske božice folklorne su vješte žene *vještice* i čaranju sklone *babe*, ostarjele *vile*. Iz *babinog kota* na sjeverozapadnoj strani neba kišno nevrijeme opskrbljuje zemaljske vode (Zvonar i dr. 1987: 549). *Bablji kot* također je naziv najstarijeg dijela međimurskog naselja Miklavec uz stari tok Mure, oko kojeg su viđene vilinske *murske* ili *morske dekle* (kaz. Glavina 2015.). Prema imotskim predajama, šarenooke *vile* spavaju u jezerskome *Vilinskom počivalu* (Ivančan 1981: 66). *Pospana dekla* je međimurski naziv južnoslavenske *perunike* (kaz. Tuksar 2007.), cvijeta jedne od najstarijih kultiviranih južnoeuropskih mediteranskih biljaka (lat. *Iris mesopotamica*) koji su kao kulturni florealni rekvizit grčkog imena *iris* novopridošli Hrvati i drugi Slaveni preuzeli od zatečenih antičkih balkanskih i jadranskih domorodaca (Vajs 2003: 361-362).

U kajkavskom rječniku i tradicijskoj usmenosti još uvijek pulsira sjećanje na prapočelo o cikličkom stvaranju svijeta i o božanskom upravljanju ljudskim životima ispod zmijolike dúge *dund(uv)ače* ili *roda rodice*. Rasprostranjena pučka vjerovanja o dúgi koja žeđ gasi vodom iz Mure i Drave, o tajanstvenom cvijetu ili blagu koji rastu u doticaju dúginih krakova s tlom (kaz. Škorjanec i Škvorc 2012.), o promjeni spola prelaskom ispod dúge i gatanja o rodnosti žita, krmiva ili vina prema vidljivosti pojedinih njezinih boja,⁵ na tragu kojih su kajkavska uzrečica »Ko ne vidi dundaču, ne bu jel pogaču.« i predodžba o dúgi kao povoljnom predznaku prošnje (kaz. Glavina 2015.)⁶, odnose se na južnoslaven-

³ Homer, Il. 8.398, Od. 11.23; Hesiod, Th. 780; "Iris". *Theoi Greek Mythology*. <http://www.theoi.com/Pontios/Iris.html>; "Iris". *Meanings & Legends of Flowers (I)*. <http://www.angelfire.com/journal2/flowers/i.html> (pristup 29.04.2017.)

⁴ *Yeşilirmak*. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Ye%C5%9Fil%C4%B1rmak> (pristup 29.04.2017.)

⁵ Makedonski naziv za dúgu je *vinožito*.

⁶ Mitološki i predajni podaci o nadnaravnim vodenim pojavama preuzeti su iz vlastitih terenskih etnografskih istraživanja u Međimurju i Hrvatskom zagorju i iz publikacija o Podravini Ivana Obadića (2007: 320-321),

Slika 26. Dravska vodanojka/vodenkinja

sku bogorodicu Veliku Majku koja raspolaže vodama, vremenom, rodnošću i plodnošću (Belaj 2014: 54).

Toponimija, izvanliturgijski ophodni napjevi u kolu i pojedini drugi tradicijski narativi dragocjen su usporedni izvor podataka – od 19. st. i nadalje ispjevani dijelom o stvarnom životu kajkavaca uz njihove rijeke, a u znatnijoj mjeri o susretanju, doticanju i prožimanju duhovnih pretkršćanskih i kršćanskih predodžaba iz doba povijesnog doseljavanja Hrvata – o sebi samima i o krajobrazima trajno obilježeni-ma vodom.

LITERATURA I DRUGI IZVORI

- Balog, Vid. 2011. *Hrvatska bajoslovlja*. Zagreb: AGM.
- Belaj, Vitomir. 1998. *Hod kroz godinu*. Zagreb: Golden maketing.
- Belaj, Vitomir i Juraj Belaj. 2014. *Sveti trokuti – Topografija hrvatske mitologije*. Zagreb: Ibis grafika, Institut za arheologiju, Matica hrvatska.
- Barentine, J. C. 2016. *Uncharted Constellations: Asterisms, Single-Source and Rebrands*. Springer, Chichester: Praxis Publishing.
- Božić, Franjo. 1981. *Florijan Andrašec – Hrvatske popijevke iz Međimurja s notama*. Njivice: v. n.
- Cik, Nikola. 2012. "Nastanak konakov". U *Podravske širine*. Slunjski M., V. Miholek i N. Cik, ur. <http://podravske-sirine.com.hr/2016/10/20/nastanak-konakov/> (pristup 30.04.2017.)
- Hranjec, Stjepan i Miroslav Novak. 2014. *Mala pjesmarica hrvatske pučke popijevke iz Međimurja: Međimurske popevke, Nedelišće 2014*. Nedelišće: KUU Seljačka sloga Nedelišće.
- Ivančan, Ivan. 1981. *Narodni plesovi Dalmacije 2*. Zagreb: Prosvjetni sabor Hrvatske.
- Ivančan, Ivan. 1989. *Narodni plesni običaji Podravine 1*. Zagreb: Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske.
- Kolman-Rukavina, Maja i Oleg Mandić. 1961. *Svijet i život u legendama*. Zagreb: Znanje.
- Katičić, Radoslav. 2008. *Božanski boj*. Zagreb: Ibis grafika, Odsjek etnologije i kulturne antropologije Fliozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; Mošćenička Draga: KČS Općine Mošćenička Draga.
- Katičić, Radoslav. 2011. *Gazdarica na vratima*. Zagreb: Ibis grafika, Matica hrvatska.
- Križanec-Beganović, Danijela. 2015. *Čarobna družba – Vjeronja u nadnaravna bića u Podravini*. Zagreb: Etnografski muzej.

Vida Baloga (2011: 162, 200-216, 252) i Danijele Križanec-Beganović (2015: 25, 36, 38, 56-60) (v. Literatura).

- Leskovec, Vlatka. 2012. "Hrvatske rijeke u etnografsko-topografsko-statističkim studijama iz prve polovine 19. stoljeća". *Ekonomika i ekohistorija / Economic and Ecohistory* VII/8: 67-72.
- Obadić, Ivan. 2007. "Međuodnos ljudi i rijeke Drave na području varaždinske Podravine u novom vijeku". *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin* 18, 301-325.
- Srejović, Dragoslav i Aleksandrina Cermanović Kuzmanović. 1979. "Irida". "Posejdon". *Rečnik grčke i rimske mitologije*. Beograd: Srpska književna zadruga, 169-170, 355-357.
- Vajs, Nada. 2003. *Hrvatska povijesna fitonimija*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Zvonar, Ivan i dr. 1987. *Usmena narodna književnost na tlu Međimurja* II. Čakovec: Zrinski.
- Žganec, Vinko. 1916.
- Žganec, Vinko. 1921. *Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja, I. sv., II. izd.* Zagreb: St. Kugli.
- Žganec, Vinko. 1924. *Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja. Zbornik jugoslovenskih pučkih popijevaka*. Zagreb: JAZU.
- Žganec, Vinko. 1950. *Hrvatske narodne pjesme kajkavske*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Žganec, Vinko. 1990. *Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja, knjiga I.* Zagreb: Institut za folklorna istraživanja.
- Žganec, Vinko. 1992. *Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja, knjiga II.* Zagreb: Institut za folklorna istraživanja.
- Žganec, Vinko. 2002. *Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja, knjiga III.* Zagreb: Institut za folklorna istraživanja.

KAZIVAČI

- Glavina, Đuro iz Miklavca, rođ. 1930. u Miklavcu (zabilježila L. B. 26.08.2015.)
- Škorjanec, Jelena i Marija Škorc iz Sv. Urbana, kućanice, rođ. 1943. u Martinovskom Vrhu (zabilježili L. B., T. V. I Z. J. 14. i 17.08.2012.)
- Tuksar, Marija iz Vratišince, domaćica i proljoprivrednica, rođena 1939. i umrla 2012. u Vratišincu (zabilježila L. B. 2007.)

ABSTRACT

The Drava River and its the Mura affluent are the motifs of the Kaikavian traditional poetry of Međimurje, Podravina and the Croatian Hinterland. This flows represent a real local rivers, which are a physical barrier and a communication way at the same time, which give life and induce the backlash. Sometimes sung as the mythical waters which separate real world and otherworld, they don't explicitly appointed. Mysterious swamps, seas, rivers, lakes, abysses and wells, which deities or supernatural beings get around, testify about historical encountering and pervasion of Croatian pre-Christian and Christian spirituality.